

(ה) תכלית עבודת האדם

הפרק החמישי - בשימוש בכוחות הנפש לתכלית אחת:¹⁸

ראוי לאדם להעביד כוחות נפשו כולם לפי הדעת, כפי שהקדמנו בפרק אשר לפני זה¹⁹, ולשים לנגד עיניו תכלית אחת, והיא: השגת ה', יתפאר ויתרומם, כפי יכולת האדם, רצוני לומר: ידיעתו²⁰. וישים פעולותיו כולן, תנועותיו ומנוחותיו וכל דיבוריו, מביאים אל זאת התכלית, עד שלא יהיה בפעולותיו בשום פנים דבר מפועל ההבל, רצוני לומר: פועל שלא יביא אל זאת התכלית.

משל זה: שישים הכוונה באכילתו, ושתייתו, ובעילתו, ושנתו, ויקצתו, ותנועותו ומנוחתו - בריאות גופו בלבד, והכוונה בבריאות גופו - שתמצא הנפש (את) כליה בריאים ושלמים לאחוז בחוכמות, ולקנות מעלות המידות והמעלות השכליות, עד שתגיע לאותה התכלית.

ועל זה ההיקש לא יכוון אז אל ההנאה בלבד - עד שיבחר מן המאכל והמשתה היותר ערב, וכן בשאר ההנהגות, אלא יכוון אל המועיל, ואם יזדמן שיהיה ערב - יהיה, ואם יזדמן שיהיה נמאס - יהיה.

או שיכוון אל הערב - לפי העיון הרפואי (=חכמת רפואת הנפש), כגון שנחלשה תאוותו למאכל, ויעוררה במאכלי תאוה ערבים ומתובלים²¹, וכן אם התעוררה עליו מרה שחורה, יסירה בשמיעת שירים ומיני נגינות, ובטיוול בגנות ובבניינים נאים, ובישיבה עם צורות נאות, וכיוצא בזה ממה שירחיב הנפש, ויסיר דאגת המרה השחורה ממנה. ותהיה הכוונה בכל זה - שיבריא גופו, ותכלית בריאות גופו - שידע (את ה').

וכן כשינוע ויתעסק בקניית הממון, תהיה תכליתו בקבצו אותו - שישתמש בו למעלות, ושימצאהו לקיום גופו והמשך מציאותו, עד שישגיג וידע מה' מה שאפשר לדעתו.

ועל זה ההיקש יהיה למלאכת הרפואה (=רפואת הגוף, כדי שיהיה גופו בריא) מבוא גדול מאוד

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 18 מסכת אבות אינה עוסקת רק בתיקון המידות, אלא גם בתכלית של תיקון המידות על פי הרמב"ם: תיקון הנפש, דהיינו השגת המושכלות.
- 19 כלומר, המידה האמצעית היא שאין לאדם דחף מידותי שדוחף אותו לאחד הצדדים אלא הוא בעל יכולת לפעול לכל צד לפי הצורך. יש לו שליטה לעשות את הדבר הנכון בזמן הנכון. ועתה עולה השאלה: להיכן עליו לכוון את כוחותיו על פי שכלו.
- 20 הקביעה שתכלית האדם היא השגת המושכלות, תואמת את דבריו על "צורת הנפש" בפרק א, ומתבררת בהרחבה בהקדמתו למשנה אותיות ו-ז (במהדורת הגר"י שילת). ועיין גם במו"נ א, ב-ג; ג, כד; שם נד.
- 21 זה המקום החיובי בעבודת ה' לתאוה, לדעת הרמב"ם: מניע לטיפול בבריאות גופו כאמצעי להשגה. משום כך כתב בפרק הקודם שהעדר ההרגשה של ההנאה הוא רע גמור. וכן כתב בחובות הלבבות ג, ג.

מסלול 1: יום ה, כה באלול	מסלול 3: יום ב, כו באלול
מסלול 2: יום ה, כה באלול	מסלול 4: יום ד, כז באלול

במעלות, ובידיעת ה', ובהשיג ההצלחה האמיתית. ויהיו לימודה ודרישתה עבודה מן העבודות הגדולות, ולא תהיה אז כאריגה וכנגרות. לפי שבה נשער פעולותינו, ויהיו פעולותינו פעולות אנושיות (= של אדם בעל שכל), מביאות אל המעלות והאמיתות. כי האדם, אם יגש לאכול מאכל תאוה, ערב לחך, טוב הריח, והוא מזיק ומפסיד, ואפשר שיהיה סיבה למחלה מסוכנת או למיתת פתאום – הנה זה והבהמה שווים. ואין זה פועל האדם מאשר הוא אדם, ואמנם הוא פועל האדם מאשר הוא בעל חיים "נמשל פְּבֵה־מֹת נְדָמוֹ" (תהלים מט, ג). ואמנם יהיה פועל אנושי אם יקח המועיל בלבד, ופעמים שיניח היותר ערב ויאכל היותר נמאס, לפי בקשת המועיל. וזה הוא פועל לפי הדעת, וכזה ייבדל האדם בפעולותיו מזולתו. וכן אם יבעל כל אימת שיתאוה, מבלי שישגיח בנזק ובתועלת – הנה זה הפועל לו מאשר הוא בעל חיים, לא מאשר הוא אדם.

ואפשר שתהיה הנהגתו כולה לפי המועיל, כמו שזכרנו, אבל ישים תכליתו – בריאות גופו ושמירתו מן החוליים בלבד, (ולמרות זאת) אין זה איש מעלה. כי כמו שבחר זה (ב)הנאת הבריאות – בחר ההוא הנאת האכילה או הנאת הבעילה, וכולם אין תכלית אמיתית לפעולותיהם. ואמנם הנכון, שישים תכלית כל הנהגותיו (שהם) בריאות גופו והמשך מציאותו (מכוונים) על השלמות – כדי שישארו כלי כוחות הנפש – אשר הם איברי הגוף – שלמים, ותתעסק נפשו מבלי מונע במעלות המידות ובמעלות השכליות²².

וכן כל מה שילמדהו מן החכמות והידיעות, אלה מהן שהן דרך לתכלית ההיא – אין מה לדבר בהן (שיש ללומדן); ומה שאין בו תועלת לתכלית ההיא, כמו שאלות האלגברה, וספר חתכי החרוט, והתחבולות, והריבוי בשאלות ההנדסה, ומשיכת המשקלים, והרבה כיוצא בזה – תהיה הכוונה בו חידוד השכל, והרגל הכוח השכלי בדרכי המופת, עד שיושג לאדם קניין ידיעת ההיקש המופתי מזולתו, ויהיה לו זה דרך להגיע בה אל ידיעת אמיתת מציאותו יתעלה.

וכן דיבורי האדם כולם²³, אין צריך שידבר אלא במה שיביא בו תועלת לנפשו, או ידחה היזק מנפשו או מגופו, או בחכמה, או במעלה, או בשבח מעלה או (בשבח אדם) מעולה, או בגנות פחיתות או (בגנות אדם) פחות. כי גידוף בעלי החסרונות וגינוי זכרם, אם היתה הכוונה בו לחסרם (=להנמיך את כבודם) אצל בני אדם, כדי שיווסרו מהם ולא יעשו כמעשיהם – הרי זה נצרך, והיא מעלה. הלא תראה אומרו יתעלה (ויקרא יח, ג): "כְּמַעֲשֵׂה אֲרֶץ מִצְרַיִם... וְכַמַּעֲשֵׂה אֲרֶץ כְּנָעַן", וסיפור הסדומיים, וכל מה שבא במקרא

הערות – ילמד ענויים דרכו

22 וזה הטעם גם לייעודי התורה הגשמיים – כמבואר בהל' תשובה פרק ט. וכן זו תכלית ימות המשיח, כמו שכתב בסוף הל' מלכים.

23 עיין בפירושו לאבות א, טז (הובא לעיל בהל' דעות פרק ב).

מסלול 1: יום ד, כה באלול	מסלול 3: יום ב, כז באלול
מסלול 2: יום ה, כה באלול	מסלול 4: יום ד, כז באלול

בגנות האנשים בעלי החסרונות וגינוי זכרם, ושבח הטובים והגדלתם, אמנם הכוונה בו מה שזכרתי לך, כדי שילכו בני אדם בדרך אלו, ויתרחקו מדרך ההם.

וכאשר ישים האדם כוונתו מעניין זה, יתבטל מפעולותיו ויחסר מדיבוריו הרבה מאוד. כי מי שידבק בזאת הכוונה, לא יתעורר לפתח הכתלים בזהב, או לעשות ריקום זהב בבגד; אלא אם כן יכוון בזה להרחיב נפשו, כדי שתבריא, ויגורש חוליה ממנה, עד שתהיה בהירה וזכה לקבל החוכמות, כדרך שאמרו (שבת כה, ב): "דירה נאה ואשה נאה ומטה מוצעת לתלמידי חכמים". כי הנפש תִּלְאָה והמחשבה תִּעְכָּר בהתמדת העיון בדברים הקשים, כמו שיתעייף הגוף בהתעסקו במלאכות המייגעות, עד שינוח וישקוט, ואז יחזור לשיווי. כן תצטרך הנפש גם כן להירגע, ולעסוק במנוחת חושים, כמו ההסתכלות בציורים ובדברים הנאים, עד שתסור ממנה הליאות, כמו שיאמרו: ²⁴ "כי חלשי רבנן מגירסא (אמרי מילתא דבדיחותא)". וקרוב הדבר שעל זה האופן לא יהיו אלו רעות, ולא פעולות הבל, רצוני לומר: ההתעוררות לעשיית הפיתוחים והקישוטים בכניינים ובכלים ובבגדים.²⁵

ודע, כי זאת המדרגה היא מדרגה עליונה מאד וקשה, ולא ישיגה אלא מעט, ואחרי הרגל גדול מאוד. וכשתזדמן מציאות אדם שזה עניינו - לא אומר שהוא למטה מן הנביאים²⁶, רצוני לומר: שהוא ינהיג כוחות נפשו כולם, וישים תכליתם ה' יתעלה לבד, ולא יעשה מעשה גדול ולא קטן, ולא ידבר מילה, אלא אם זה המעשה או זה

הערות - ילמד עניים דרכו

- 24 לא מצאנו ציטוט מפורש. ועיין שבת ל, ב ופסחים קיז, א.
- 25 זה המקום לדעת הרמב"ם לטיולים, למוזיקה וכיו"ב - אמצעי למנוחת הנפש העמלה.
- 26 ז"ל במורה נבוכים ג, א: "שייווצר לבן אדם מצב כזה של השגת האמיתות ושמחה כמה שהשיג, שישוחח בו עם אנשים ויעסוק בצרכים ההכרחיים של גופו - ובו בזמן שכלו מופנה כולו כלפיו יתעלה כשהוא בלבד תמיד לפניו יתעלה - תוך שהוא עם בני אדם בחיצוניותו... איני אומר על דרגה זאת שהיא דרגת הנביאים כולם, אלא אומר שזאת דרגת משה רבנו, שנאמר עליו: 'ונגש משה לבדו אל ה' והם לא יגשו', ונאמר עליו: 'ויהי שם עם ה'...' זאת גם דרגת האבות שקרבתם אליו יתעלה הגיעה עד כדי ששמו נודע לעולם כם: 'אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב'... כי כאשר לארבעה אלה, האבות ומשה רבנו, התברר שהתאחדו עם האל, כלומר השיגוהו ואהבוהו, כמו שמעידים הכתובים... עם זאת עוסקים היו בהנהגת האנשים, בריבוי הממון ובהשתדלות למען הקניין. לדעתי זאת ראייה שעשו מעשים אלה באיבריהם בלבד בשעה ששכליהם לא פסקו מהיות לפניו יתעלה. כן נראה לי שמה שחייב את הישארותם של ארבעה אלה בתכלית השלמות אצל האל, כשהשגחתו עליהם מתמדת, אפילו כאשר עסקו בריבוי הממון, כלומר, בשעת הרעייה, העבודה החקלאית והנהגת הבית, הוא שבכל המעשים האלה מטרם היתה להתקרב אליו יתעלה. ואיזו התקרבות! שכן תכלית מאמציהם במשך קיומם היתה להביא לידי מציאות אומה היודעת את האל ועובדת אותו: 'כי ידעתיו למען אשר יצוה [את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט...]'. התברר לך אפוא שתכלית כל מעשיהם היתה מופנית להפיץ את ייחוד השם בעולם ולהדריך את בני אדם לאהוב אותו יתעלה. לכן נכונה להם הדרגה הזאת, שכן העיסוקים האלה - הם עבודת ה' צרופה וגדולה. דרגה זאת אינה דרגה שאיש כמוני יבקש להדריך אל השגתה. אבל אותה דרגה שהוזכרה

הדיבור יביאו אל מעלה, או אל מה שיביא למעלה, והוא יחשוב ויתבונן בכל מעשה ותנועה, ויראה המביא הוא אל התכלית ההיא או אינו מביא, ואז יעשהו.

וזה הוא אשר דרש ממנו יתעלה שנכוון אליו, באומרו (דברים ו,ה): "וְאֶהְבֶּתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ כְּכֹל לְבָבְךָ וְכְכֹל נַפְשְׁךָ", רצונו לומר: בכל חלקי נפשך, שתשים תכלית כל חלק ממנה תכלית אחת, והיא: לאהבה את ה'²⁷. וכבר זירזו הנביאים עליהם השלום גם כן על זה העניין, ואמרו (משלי ג,ו): "בְּכָל דְרָכֶיךָ דַּעֲהוּ", ופירושו החכמים ואמרו (ברכות סג,א): "ואפילו בדבר עבירה", כלומר: שתשים לפועל ההוא תכלית כלפי האמת, אפילו היתה בו עבירה בצד מן הצדדים²⁸. וכבר כללו החכמים עליהם השלום זה העניין כולו בקצר שבאמרים, והקיפו העניין הקפה שלמה עד מאוד, עד שאתה, אם תבחן קוצר אותן המילים, איך הביעו זה העניין הגדול והעצום אשר כבר חברו בו חיבורים ולא הכילוהו - תדע שנאמר בכוח אלוהי בלא ספק. והוא אומרם בציווייהם (אבות ב,טו): "וכל מעשיך יהיו לשם שמים".

וזה הוא העניין אשר ביארנוהו בזה הפרק. וזה שיעור מה שראינוהו ראוי להיזכר הנה לפי אלו ההקדמות.

✦ שאלות מנחות - עם הפרק הבא

הערות - ילמד ענוים דרכו

לפני כן (שכשאדם אינו עוסק בענייני החומר יהיה עוסק במושכלות) יש לבקש להגיע אליה בתרגול זה שהזכרנו".

27 הל' תשובה י,ג: "וכיצד היא האהבה הראויה? הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עזה מאוד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שוגה בה תמיד כאלו חולה חולי האהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שוגה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה, יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו שוגים בה תמיד, כמו שציוונו: 'בכל לבבך ובכל נפשך', והוא ששלמה אמר דרך משל 'כי חולת אהבה אני', וכל שיר השירים משל הוא לעניין זה". ובמור"ג, ג,גא הסביר הרמב"ם שלא ניתן להגיע לאהבת ה' בלי לדעת אותו, ואחרי הידיעה תבוא האהבה שהיא התשוקה להיות עמו. ואחרי האהבה תבוא העבודה, שהיא המחשבה המתמדת על האל ודרכי והכוונת כל המעשים מתוך ידיעה זו. וזהו שכתוב: "לאהבה את ה' אלוהיכם ולעובדו בכל לבבכם".

28 רש"י שם הסביר כגון אליהו בהר הכרמל. היינו שאף על פי שנאסרו הבמות, הקריב אליהו בכרמל בהוראת שעה כדי להניא את ישראל מעבודת הבעל. הרי לנו דוגמה למעשה שבמצב רגיל הוא עברה, אך בכוונה מסוימת שההלכה מורה (כגון נביא בהוראת שעה) - יש לעשותו.

מסלול 1: יום ד, כה באלול	מסלול 3: יום ב, כז באלול
מסלול 2: יום ה, כח באלול	מסלול 4: יום ד, כז באלול